

Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt i studiehandledning på modersmål

I denna artikel beskrivs språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt och transspråkande i studiehandledning på modersmål. Det redogörs även för komplexiteten i uppdraget, och hur det kan påverka studiehandledarens arbetssätt. Vidare ges fyra konkreta exempel på hur studiehandledare kan arbeta språk- och kunskapsutvecklande och hur transspråkande kan bli en del i detta arbetssätt.

Inledning

Studiehandledning på modersmål är en stödinsats i grund- och grundsärskola samt i gymnasie- och gymnasiesärskola, som syftar till att hjälpa elever att nå kunskapskraven i olika skolämnen genom användning av deras modersmål eller starkaste skolspråk. Stödinsatsen riktar sig främst till nyanlända elever men är tillgänglig även för andra elever som behöver den. Studiehandledningen är reglerad i skollagen¹ och skolförordningarna.²

Att få undervisning och lära sig nya kunskaper genom ett språk som också är nytt är ingen lätt uppgift. Det tar tid, det behövs insatser från olika håll och ett fungerande samarbete kring de olika insatserna, inklusive en nära samverkan med klass- eller ämneslärare. Studiehandledare förväntas därtill arbeta utifrån varje enskild elevs behov vilket gör att studiehandledarens arbete varierar en hel del, beroende på till exempel elevens tidigare skolbakgrund, nivå i svenska, ålder, ämnet, uppgiften och hur studiehandledning organiseras. Allt detta gör studiehandledning till en högst komplex verksamhet. Det finns emellertid didaktiska verktyg som man kan utgå från i studiehandledning för att navigera komplexiteten och främja elevers språk- och kunskapsutveckling. *Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt* och *transspråkande* har ibland setts som åtskilda didaktiska verktyg; det första med fokus på enspråkig undervisning och det andra med fokus på flerspråkiga praktiker. Det finns emellertid mycket att vinna genom att kombinera dessa verktyg under studiehandledningen.

Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt

Ny kunskap tillägnas och uttrycks via språket, vilket gör att språk- och kunskapsutvecklingen går hand i hand. Ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt förutsätter att lärare och studiehandledare fokuserar på det språk som gör att elever i större utsträckning kan förstå och uttrycka ett visst ämnesinnehåll. Den elev som ska återge ett historiskt händelseförlopp kan exempelvis behöva stöd i hur generella deltagare (till exempel *romarna*, *kriget*), tidsperioder (till exempel *under medeltiden*, *1500 f.Kr.*) och hur ett kronologiskt berättande

1 SFS 2010:800.

2 SFS 2011:185 5 kap. 4§; SFS 2010:2039 9 kap. 9§.

uttrycks (till exempel *efter det, sedan*). Studiehandledare behöver alltså utgå från vilket språk eleven behöver använda för att utföra en viss skoluppgift eller för att kunna uttrycka ett visst ämnesinnehåll. Detta innebär då att fokus är på det språk som ökar elevers möjligheter att lära och delta i skolans undervisning.

Det språk som värderas högt i skolan (skolspråket) skiljer sig från det språk eleverna använder i mer vardagliga sammanhang (vardagsspråket). Skolspråket blir dessutom alltmer specialiserat i takt med elevernas kunskapsnivå och åldrar.³ Vardagsspråket räcker helt enkelt inte till, för att uttrycka det abstrakta och generella ämnesinnehåll som behandlas i de högre årkurserna. Därtill behandlas skolans ämnesinnehåll ofta via skrift vilket gör att elever, för att kunna lära och delta i skolans undervisning, också behöver tillägna sig skolans skriftspråk. Lindberg⁴ skriver att "Språkutveckling under skoltiden handlar i stor utsträckning om erövringen av det skrivna språket".

Under skolåren blir det också allt större skillnad mellan de språk som används i olika ämnen. Detta innebär att elever inte bara behöver lära sig ett allmänt skolspråk, utan också hur olika skolämnen språkligt uttrycker "sitt" ämnesinnehåll. I de naturvetenskapliga skolämnena uttrycks sällan mänskliga aktörer, det vill säga det finns sällan personer som utför saker och ting, utan istället är det fenomen som orsakar andra fenomen. Exempelvis uppstår årstider på grund av jordaxelns lutning i kombination med jordens rotation runt solen. Att olika skolämnen har utvecklat olika ämnesspråk innebär också att elever behöver lära sig vilka ämnestexter som typiskt används för att uttrycka ett visst innehåll i ett skolämne.⁵ Ämnesinnehållet uttrycks emellertid inte bara av skriftligt och talat verbalspråk, utan också via andra modaliteter såsom bilder, tabeller och gester.⁶

Att stötta⁷ elevers språk- och kunskapsutveckling innebär alltså att man stöttar elevers parallella tillägnande av språk och ämnesinnehåll det vill säga att man fokuserar på det språk som gör att elever i större utsträckning kan förstå och uttrycka ett visst ämnesinnehåll.

Transspråkande

Transspråkande är den svenska översättningen av ett engelskt ord *translanguaging* som i sin tur är en översättning av ett walesiskt ord *trawsiethu* som myntades av Cen Williams.⁸ Transspråkande var ursprungligen en undervisningsmetod som användes i Wales, Storbritannien, med gymnasieelever inom engelsk/walesisk tvåspråkig utbildning. Lärarna växlade systematiskt mellan användningen av engelska och walesiska i klassrummet för att stödja eleverna i deras utveckling av produktiva och receptiva färdigheter i både engelska och walesiska, samt fördjupa elevernas ämneskunskaper. Sedan dess har förståelsen av begreppet utvidgats och idag är transspråkande inte bara en didaktisk metod utan också "komplexa språkliga praktiker, ideologier och pedagogiska

3 Christie, 2012; Schleppegrell, 2004.

4 Lindberg, 2007, s. 16.

5 Schleppegrell, 2004.

6 Kress, 2010.

7 Begreppet stöttning är en andraspråksterm och återfinns inte i skolförfattningarna. Det är en svensk översättning av den engelska termen *scaffolding*.

8 Williams, 1994.

förhållningssätt”.⁹ Ofelia García, en ledande forskare inom transspråkande menar att transspråkande utgår från flerspråkiga perspektiv om språkanvändning och utveckling, eftersom de flerspråkiga praktiker som kännetecknar transspråkande används naturligt av flerspråkiga för att förstå den tvåspråkiga värld som de lever i.¹⁰

Ibland anser elever att de varken har tid för eller behov av att studera sitt modersmål. Dock säger teorier om transspråkande att det inte finns någon motsättning mellan en utveckling av svenska och elevernas befintliga språkliga resurser, utan bara fördelar.¹¹ Forskning visar också hur en parallell utveckling av vardags- och skolspråket på elevens modersmål/starkaste skolspråk och det nya språket ger eleven goda förutsättningar för att förstå och lära sig uttrycka ett visst ämnesinnehåll. En elev som redan talar ett annat språk än svenska bör därmed uppmuntras att fortsätta använda och utveckla sitt modersmål/starkaste skolspråk.

I denna artikel betraktas transspråkande som en process där man använder två eller flera språk för att skapa mening och ge uttryck för erfarenheter, förståelse och kunskaper.¹² I den svenska skolan är det i stort sett bara studiehandledare vars uppdrag aktivt och explicit bygger på användning av flera olika språk samtidigt. Studiehandledning skapar därför ett tillfälligt utrymme för transspråkande i den svenska skolan¹³ där flerspråkiga elever får lov och stöd att använda fler än ett språk i klassrummet med syfte att utveckla sina språk- och ämneskunskaper. Som process underlättar transspråkande elevens språk- och kunskapsutveckling på svenska, och samtidigt sker viss utveckling även av andra språk.¹⁴

Studiehandledning – ett varierande och komplext uppdrag

Detta avsnitt handlar om hur elevens skolbakgrund, elevens utveckling av svenska språket, skolämne och uppgift samt studiehandledningens form inverkar på planering och genomförande av studiehandledning.

Skolbakgrund

Eleverna som har rätt till studiehandledning talar många olika språk och har varierande skolbakgrund. En del har gått många år i skolan i ett annat land, medan andra har ingen, kort eller avbruten skolgång bakom sig. De nyanlända elever som har med sig en lång och regelbunden skolbakgrund in i den svenska skolan, kan dra nytta av de kunskaper och den skriftspråksanvändning de redan utvecklat på andra språk än svenska,¹⁵ medan de eleverna med ingen, kort eller avbruten skolgång behöver befästa grundläggande kunskaper och skriftspråksanvändning.

9 Paulsrud, Rósen, Straszer, & Wedin, 2018, s. 11.

10 García, 2009.

11 García & Li Wei, 2014.

12 Baker, 2011.

13 Reath Warren, 2016.

14 Reath Warren, 2016.

15 Cummins, 2017.

Det är viktigt att alla elever, oavsett skolbakgrund, under studiehandledningen, får fortsätta sin successiva språk- och kunskapsutveckling. Detta eftersom det krävs ett hårt arbete för att dessa elever ska komma ikapp den åldersadekvata språkbehärsknin som krävs för att lyckas i olika skolämnen på skolans undervisningsspråk, svenska. Den språk- och kunskapsutveckling som sker på ett nytt språk gynnas, enligt Cummins¹⁶ av att elever ges möjlighet att bygga vidare på sina redan existerande språk, kunskaper och erfarenheter. Därtill bör eleverna stöttas att förstå, utveckla och uttrycka sitt kunnande på skolspråket svenska genom ett explicit språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt i studiehandledningen och undervisningen.

Enligt skollagen ska nyanlända elevers kunskaper bedömas och kartläggas så skyndsamt som möjligt (senast inom två månader) efter att de har kommit till skolan.¹⁷ Detta gäller också nyanlända elever som börjar i språkintruktionsprogrammet. Skolverket har utvecklat material för kartläggning av nyanlända elevernas kunskaper¹⁸ som består av tre steg. Steg 1 och 2 är obligatoriska att använda i grundskolan, grundsärskolan, sameskolan och specialskolan, medan steg 3 är ett frivilligt stöd för ämneslärare. Det finns emellertid goda skäl för ämneslärare att utföra steg 3 i samarbete med studiehandledaren för att få en djupare förståelse för vad eleven kan inom respektive ämne, och därigenom underlätta planeringen och genomförandet av en språk- och kunskapsutvecklande studiehandledning. Kartläggningen av de nyanlända eleverna ger studiehandledare och lärare stöd att i sin gemensamma planering utgå från elevernas befintliga språk- och ämneskunskaper.

Ibland visar kartläggningen att elevernas undervisningsspråk varit ett annat än deras modersmål vilket kan innebära att elevernas starkaste skolspråk skiljer sig från deras modersmål. Det kan också finnas elever som har gått i skolan i Sverige, men som bedöms vara i behov av studiehandledning för att lättare tillgodogöra sig undervisning på svenska.¹⁹ Studiehandledaren behöver veta hur de i samarbete med andra lärare, kan bemöta elevers olika behov.

Utveckling av kunskaper i svenska språket

Då man lär sig ett nytt språk är vardagsspråket det första, enklare språket som utvecklas relativt snabbt (inom 2 år). Skolspråket tar mycket längre tid att utveckla (minst 5 år), är mer komplext och abstrakt och används främst i skrift.²⁰ En nyanländ elev i Sverige behöver parallellt utveckla vardags- och skolspråk på svenska, medan den elev som är uppvuxen i Sverige och som får studiehandledning sannolikt är i mest behov av att utveckla skolspråket. Som studiehandledare är det viktigt att vara medveten om skillnaden mellan vardags- och skolspråket och att studiehandledningsinsatsen inte avslutas för tidigt på grund av hur väl eleven behärskar vardagsspråket. Eleven kan ha lärt sig vardagsspråket på kort tid men behöva få fortsatt studiehandledning för att kunna tillgodogöra sig ämnesundervisningen. För att nå kunskapskraven i de

16 Cummins, 2017.

17 SFS 2010:800 3 kap. 12 c-d §.

18 Skolverket, 2018.

19 SOU 2019:18.

20 Cummins, 2017.

olika skolämnena behöver eleverna också ha kontroll över det allmänna skolspråket och de specifika ämnesspråken på svenska.

Transspråkande och ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt kan komplettera varandra och hjälpa eleverna att förstå och utveckla det allmänna skolspråket och ämnesspråken på svenska. Till exempel i mötet med en ny text eller ämnesinnehållet på svenska kan studiehandledare och eleven, genom transspråkande diskutera ämnesinnehållet och vilket språk som används för att uttrycka det, på modersmålet eller elevens starkaste skolspråk. Efter att eleven har förstått ämnesinnehållet och hur det uttrycks på modersmålet, kan de diskutera hur ämnesinnehållet uttrycks på svenska.

Det är viktigt att dokumentera elevens utveckling av skolspråket för att försäkra sig om att utveckling sker. Skolspråket är dock mångfacetterat och skiljer sig väsentligt från ämne till ämne, vilket är fokus i nästa avsnitt.

Skolämne och uppgift

Studiehandledningen påverkas också av vilket skolämne och vilken uppgift som är i fokus. Olika skolämnena uttrycker och bearbetar kunskap på olika vis. I till exempel historia är källhänvisning centralt, eftersom olika historiska författare kan ha olika tolkningar av ett och samma skeende. Därmed behöver elever i högre årskurser vara uppmärksamma på att varje historiker i någon mån beskriver sin tolkning av ett visst historiskt skeende.

Olika skolämnena har sina egna specifika ämnesspråk som även varierar mellan olika uppgifter. Det är stor skillnad på om eleverna i skolämnet historia ska läsa om den franska revolutionen och sedan skriva en resonerande text om orsakerna till den, eller om de i skolämnet kemi ska göra en digital presentation om hur vanliga kemikalier i hemmet påverkar hälsan och bör hanteras. I båda ämnena och uppgifterna måste eleven först förstå syftet med uppgiften och hur den ska utföras, samt att sättet att samla in och uttrycka kunskaper i dessa två uppgifter skiljer sig mycket åt. Historieuppgiften förutsätter att eleven vet hur kunskaper presenteras och värderas i historieböcker och webbsidor, hur man hittar och hänvisar till informationen, samt vet hur man skriver en resonerande text på svenska. I kemiuppgiften behöver eleven förstå hur kemikunskaper uttrycks så att man uppfattas som ämneskompetent, och hur man presenterar kunskapen i en digital presentation.

I ämnesundervisningen presenteras dessutom kunskap genom olika modaliteter såsom talat verbalspråk, skriftligt verbalspråk, gester, tabeller, diagram och bilder. Eleverna väntas förstå och kunna uttrycka sig via en mängd olika modaliteter. Att få information från läraren om vilken kunskap eleven ska kunna uttrycka och på vilket sätt är därmed centralt för studiehandledare.

Olika undervisningsmetoder och material passar olika åldrar och studiehandledningen behöver därmed anpassas efter elevernas åldrar. Ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt i undervisning och studiehandledning är inte bara fördelaktigt i de högre årskurserna, utan är lika viktigt med de yngre eleverna. Eftersom de texter elever möter i de högre årskurserna är mer specialiserade kan dessa elever i större utsträckning än eleverna i de lägre årskurserna behöva arbeta med texternas språkliga utformning.

Studiehandledningens form

Studiehandledning kan genomföras före, under eller efter ordinarie lektioner.²¹ Vilken form av studiehandledning som passar bäst beror bland annat på var i läroprocessen som studiehandledningen tillsätts.

Att genomföra studiehandledning före lektionen ger eleven möjligheten att bygga upp förförståelse och självförtroende inför den efterföljande lektionen som genomförs på svenska. Eleven kan då känna sig tillräckligt trygg för att kunna delta aktivt i lektionen. Studiehandledning före lektionen kan vara lämpligt för elever som inte har kommit så långt i sin svenska språkutveckling, eller för dem som inte har kunskaper om ämnesinnehållet på sitt modersmål. När studiehandledning sker före lektionen är det särskilt viktigt att studiehandledaren fokuserar på de uppgifter som läraren hänvisar till. Det är också viktigt att studiehandledaren tar reda på vad eleven kan om området och kommunicera det till läraren.

Studiehandledning under lektionen ger möjlighet att stötta elevens förståelse direkt i ämnesundervisningen. Studiehandledare och lärare bör då vara överens om hur studiehandledning under lektionen ska ske, och att det hör samman med hur läraren har planerat lektionen. I klasser med många elever som talar samma modersmål kan det vara fördelaktigt att ha genomgångar både på svenska och elevernas modersmål. I klassrum där eleverna har många olika modersmål är det mer lämpligt att eleverna först får genomgången på svenska och sedan individuell stöttning från studiehandledaren i det språk som de bäst behärskar.

Den studiehandledning som ges efter lektionen kan stötta eleven att förstå det som hon upplevde som svårt under lektionen. Det passar till exempel elever som har kommit långt i sin språk- och kunskapsutveckling på svenska och som behöver vara säkra på att de har förstått och kan uttrycka det som krävs för att uppnå kunskapskraven.

Studiehandledning kan anordnas med enskilda elever eller i grupp. Med enskilda elever kan studiehandledare fokusera på enskilda elevers behov, vilket har många fördelar. Ibland kan det vara fördelaktigt att träffa flera elever samtidigt. I studiehandledningsgrupper som arbetar med samma ämne och innehåll kan strukturerade gruppaktiviteter som bygger på interaktion främja lärande. När elever i en grupp arbetar med olika skolämnena och olika ämnesinnehåll gäller det att strukturera upp studiehandledningen på ett sätt som möjliggör att elever kan få stöttning av studiehandledare och sedan fortsätta arbeta självständigt.

Olika sätt att organisera studiehandledning innebär olika tillvägagångssätt, förberedelse och strategier från studiehandledarens sida.

²¹ Skolverket, 2015.

Hur studiehandledare kan arbeta språk- och kunskapsutvecklande

I detta avsnitt ges fyra konkreta exempel på hur studiehandledare kan arbeta språk- och kunskapsutvecklande och anpassa stödet till olika stadier, ämnen, uppgifter och elevers förutsättningar. I exemplen ges förslag på hur olika språk kan användas under de olika studiehandledningstillfällena, men samtidigt förutsätts ett ständigt växlande mellan olika språk. Detta transspråkande innebär då att två eller flera språk används för att skapa mening och ge uttryck för erfarenheter, förståelse och kunskaper.²² Eleven bör alltså stöttas att använda det språk hen har behov av, eftersom elevens olika språk betraktas som resurser. Emellertid förväntas eleven kunna förstå och uttrycka alltmer svenska ju längre eleven gått i svensk skola.

De studiehandledningstillfällen som exemplifieras utgår från en samverkan och planering mellan studiehandledare och ämneslärare. Denna samverkan är en förutsättning för studiehandledningen. Det är lärarna som är myndighetsutövare, som undervisar och bedömer elevers kunskaper. Följaktligen är studiehandledare skyldiga att arbeta utifrån lärarnas planeringar och hänvisningar. Men eftersom studiehandledare kommunicerar med eleverna på deras modersmål eller starkaste skolspråk (eller både och) kan de samtidigt ha en unik inblick i olika elevers kunskapsutveckling. Därför bör lärare och studiehandledare tillsammans diskutera och planera vilka insatser som passar bäst för olika elever.

De fyra exemplen på hur studiehandledare kan arbeta språk- och kunskapsutvecklande inleds med en faktaruta. För att betona att studiehandledningen alltid behöver anpassas till eleven och dennes förutsättningar, nämns först något om den tänkta *elevens skolbakgrund*. Här nämns hur länge eleven gått i svensk skola, vad kartläggningen av elevens kunskaper visade om elevens utvecklade litteracitet och numeracitet på dennes starkaste skolspråk²³ samt elevens nuvarande ämneskunskaper.²⁴ I faktarutan nämns därefter *studiehandledningens mål och konkreta uppgift*, vilka *styrdokument* som studiehandledningstillfället relateras till samt *studiehandledningens form*, det vill säga huruvida studiehandledningen sker före, under eller efter lektionen. Eftersom de fyra studiehandledningstillfällena relateras till enskilda elevers skolbakgrund ges inga exempel på studiehandledning i grupp.

Efter faktarutan följer ett avsnitt som kallas *planering*. Här redogörs för hur klassen ska eller tidigare har arbetat med det som ska göras under studiehandledningstillfället. I detta avsnitt beskrivs också samverkan mellan lärare och studiehandledare.

Slutligen beskrivs, i det avsnitt som kallas *genomförande*, hur studiehandledare stegvis och konkret kan ta sig an den specifika skoluppgiften, så att eleven ges möjlighet att utvecklas språk- och kunskapsmässigt under studiehandledningstillfället.

²² Baker, 2011.

²³ Se Skolverkets kartläggningsmaterial steg 1 och 2 (Skolverket, 2018).

²⁴ Se Skolverkets kartläggningsmaterial 3 (Skolverket, 2018).

Studiehandledning i matematik, åk 3 – volym

Den tänkta eleven²⁵ går i åk 3 och ska ha studiehandledning i skolämnet matematik.

Elevens skolbakgrund: Eleven har ingen skolbakgrund från sitt ursprungsland. Hennes kartlagda litteracitetserfarenheter och läsförståelse visade att hon inte hade utvecklat en åldersadekvat litteracitet. Hon kan tolka symboler, siffror och frekventa ord och använda sin telefon för att skicka korta meddelanden. Eleven är bekant med ljudning. Via kartläggningen framkom också att eleven inte heller hade utvecklat en åldersadekvat numeracitet. Eleven kan namnge alla tal mellan 1-100 och uppskatta ett visst antal av något. Beträffande måttenheten volym vet studiehandledaren att eleven tycker om att hjälpa till i köket och har vana av att använda olika måttenheter när hon bakar bröd och lagar mat. Eleven har gått några månader i svensk skola och är placerad i ordinarie klass. Eleven sitter tyst för det mesta under lektionstid men pratar gärna med andra elever som talar samma språk som hon. Hon pratar lite grand med sin lärare men alltid efter lektionerna.

Studiehandledningens mål och konkreta uppgift: Eleven ska lära sig att mäta, jämföra och uppskatta enheten volym. Eleven förbereds för matematiklektionen där klassen ska göra enkla övningar av måttenheten volym, så att eleven kan delta på ett mer aktivt vis under den kommande lektionen. Ett mål är också att eleven lär sig uttrycka måttenheterna liter (l), deciliter (dl), centiliter (cl) och milliliter (ml) på svenska. Den konkreta uppgiften innebär att eleven mäter, jämför och uppskattar måttenheten volym.

Styrdokument: Att kunna göra enkla mätningar, jämförelser och uppskattningar av vanliga måttenheter, däribland volym, är det kunskapskrav i matematik åk 1–3 som eleven arbetar mot.²⁶

Studiehandledningens form: Före lektionen.

Planering

Klassen arbetar med att mäta, jämföra och uppskatta olika måttenheter. Under den kommande matematiklektionen ska de arbeta med volym. Tanken är att de i helklass ska göra en liknande uppgift som studiehandledaren genomför under studiehandledningstillfället.

Matematikläraren och studiehandledaren har kommit överens om att eleven behöver konkretisera de olika måttenheterna, samt tala om varför det är viktigt att känna till olika måttenheter. Detta görs med fördel på elevens modersmål/starkaste skolspråk. När det gäller enheten volym behöver eleven lära sig i) att volym handlar om vad något rymmer, ii) att mäta, jämföra och uppskatta enheten volym, iii) att volym är en måttenhet som mäts i liter (l), deciliter (dl), centiliter (cl) och milliliter (ml) samt iv) att omvandla 1 liter till 10 deciliter. Eleven behöver också lära sig uttrycka måttenheterna liter (l), deciliter (dl), centiliter (cl) och milliliter (ml) på svenska.

²⁵ Eleverna i exemplen är fiktiva.

Genomförande

1. Studiehandedaren har av ämnesläraren fått med sig över en liter med gula ärtor, en hög vas, en bred låg skål, en dricksflaska och ett decilitermått. Eleven uppmanas av studiehandedaren att:

- ▶ Gissa hur många deciliter ärtor som ryms i vassen, skålen och dricksflaskan.
- ▶ Mäta hur många deciliter ärtor som rymdes i vassen, skålen och dricksflaskan och placera föremålen efter hur många deciliter de rymmer.
- ▶ Komma på föremål hemma som rymmer 1 deciliter, 3 deciliter och 10 dl/1l.

Denna uppgift lär då eleven att mäta, jämföra och uppskatta deciliter och gör eleven väl förberedd på vad de ska arbeta med under den kommande helklasslektionen i matematik.

2. Studiehandedaren nämner att det också finns andra enheter som man kan använda för att mäta volym som centiliter och milliliter, och att 1 liter är 10 dl, 100 cl eller 1000 milliliter. Eleven och studiehandedaren pratar vidare om när man använder de olika enheterna och vad man mäter med de olika enheterna för volym. När använder man liter/deciliter/centiliter och vad mäter man i liter/deciliter/centiliter?
3. Via transspråkande försäkras sig studiehandedaren till sist om att eleven förstått och skrivit upp både måttenheterna och förkortningarna på svenska (l, dl, cl, ml). Därefter uppmanas eleven att säga en mening med varje nytt ord på svenska. De talar också om vad skål, vas och dricksflaska heter på svenska.

Studiehandledning i religionskunskap, åk 6 – digital presentation

Den tänkta eleven går i åk 6 och ska ha studiehandledning i skolämnet religionskunskap.

Elevens skolbakgrund: Vid kartläggningen visade eleven en åldersadekvat litteracitet, samt att eleven är en van användare av digitala resurser. Han kan använda dator för informationssökning. Eleven väntas därmed kunna använda digitala resurser för att själv leta information på sitt starkaste skolspråk. Han förväntas också kunna dra nytta av sin utvecklade litteracitet i möte med de skrivna texter han möter i ämnesundervisningen. I ämnet religionskunskap kan eleven redogöra för och jämföra centrala levnadsregler, ritualer och tankar samt heliga skrifter och platser mellan islam och kristendom, men är inte så bekant med de övriga världsreligionerna. Eleven har varit åtta månader i Sverige och är placerad i ordinarie klass. Han har börjat utveckla vardagspråket för att prata med kompisar men undviker att delta i klassrumsdiskussioner.

Studiehandledningens mål och konkreta uppgift: Eleven ska stöttas att på svenska uttrycka de kunskaper om islam och kristendom som han redan har på sitt modersmål/starkaste skolspråk, samt lära sig att jämföra kristendom och islam med någon ytterligare religion både på sitt modersmål/starkaste skolspråk och svenska. Den konkreta uppgiften innebär att studiehandledaren stöttar eleven att utforma ämnesinnehållet i två digitala bilder, som redogör för judarnas heliga skrift *Tora*, vilka sedan ska redovisas inför klassen. Eleven ges också stöttning i att skriva ner en kort text på svenska som han kan utgå från i sin muntliga redovisning. I redovisningen förväntas eleven jämföra judarnas heliga skrifter med heliga skrifter i någon/några av de andra världsreligionerna.

Styrdokument: Att ha kunskaper om några ritualer och levnadsregler som hör till världsreligionerna och visa det genom att föra resonemang om likheter och skillnader mellan några religioner, är det kunskapskrav i religionskunskap i åk 6 som eleven arbetar mot.²⁷

Studiehandledningsform: Före lektionen.

Planering

I den åk 6-klass som eleven går i har ämnesläraren under några veckor gått igenom de fem världsreligionerna, vilket gör att eleven till viss del är bekant med ämnesinnehållet och har det material som han behöver när han ska göra sina två bilder. Syftet med den digitala presentationen är att eleverna inför klassen ska sätta ord på vad de har lärt sig och kunna föra resonemang om likheter och skillnader mellan några religioner. Eleven som ska ha studiehandledning har fått i uppdrag att via två bilder presentera en av judendomens heliga skrifter. Eleven har valt att redogöra för *Tora*, som består av de fem Moseböckerna.

Ämnesläraren och studiehandledaren har kommit överens om att studiehandledningen i religion ska syfta till att eleven på svenska lär sig uttrycka de religionskunskaper han redan har på sitt modersmål/starkaste skolspråk, samt att han lär sig att jämföra kristendom och islam med andra

religioner som eleven inte är lika bekant med både på sitt modersmål/starkaste skolspråk och svenska. Beträffande redovisningen har eleven själv uttryckt till ämnesläraren att han är nervös för att redovisa inför klassen, och att han vill få hjälp med vad han ska säga. Studiehandedaren har därmed också fått i uppgift att stötta eleven att skriva ner en kort text som eleven kan utgå från när han redovisar sina två bilder i helklass.

Genomförande

1. För att ta reda på vad eleven ska framföra under redovisningen, diskuteras via transspråkande vad som utmärker judarnas allra heligaste skrift *Tora*. Studiehandedaren och eleven jämför *Tora* med *Koranen* och *Bibeln*.
2. Utifrån detta samtal samt med hjälp av läroboken, lektionsanteckningarna och lite sökläsning på nätet skriver eleven några meningar på svenska om vad som utmärker judarnas *Tora* och försöker då också uttrycka jämförelser med *Koranen* och *Bibeln*.
3. Eleven läser texten högt och studiehandedaren ber om förtydliganden där det behövs. Studiehandedaren talar med eleven om hur jämförelser uttrycks på svenska och ser till att det i elevens text finns uttryck som till exempel "*Tora* och *Koranen* är lika/olika eftersom...", "En likhet mellan *Tora* och *Koranen* är att..." och "En skillnad mellan *Tora* och *Koranen* är att...". Eleven har så småningom skrivit en kort text på svenska som han kan utgå från under redovisningen med hjälp av sina olika språkliga resurser.
4. Slutligen diskuteras via transspråkande vilka ord som ska finnas med på bilderna. Eleven gör klart de två bilderna och lägger allra sist till ett foto som visar hur en *Torarulle* kan se ut och används i synagogan.

Studiehandledning i biologi, åk 8 – läromedelstext och instuderingsfrågor

Den tänkta eleven går i åk 8 och ska ha studiehandledning i skolämnet biologi.

Elevens skolbakgrund: Kartläggningen visade att eleven kan läsa enkla konkreta texter både på sitt modersmål/starkaste skolspråk och på svenska. Hon kan hitta det som explicit uttrycks i både skönlitterära texter och sakprosatexter, men har svårare att förstå det som uttrycks implicit. Via kartläggningen och i den senare undervisningen har det framkommit att eleven har begränsade ämneskunskaper i biologi på sitt modersmål/starkaste skolspråk. Hon har svårt att redogöra för biologiska processer och visar inte heller förtrogenhet med naturvetenskapliga begrepp. Eleven har gått ett år i svensk skola och har tidigare undervisats delvis i förberedelseklass, men får nu all sin undervisning i sin ordinarie klass. Hon är mycket intresserad av biologi och motiverad av att utvecklas språk- och kunskapsmässigt.

Studiehandledningens mål och konkreta uppgift: Eleven ska repetera hur maten sönderdelas och hur kroppen med hjälp av olika enzymer tar upp näringsämnen från maten. Eleven förväntas i första hand lära sig att förstå och kunna uttrycka ämnesinnehållet på modersmålet/sitt starkaste skolspråk, och i andra hand att förstå och kunna uttrycka ämnesinnehållet på svenska. Den konkreta uppgiften innebär att studiehandledaren tillsammans med eleven, ska gå igenom innehållet i läromedelstexten ”Matsmältningen”. Studiehandledaren ska också stötta eleven att besvara de instuderingsfrågor som ställs till läromedelstexten.

Styrdokument: Eleven ska enligt kunskapskraven i biologi i årskurs 9 lära sig att dra slutsatser med viss koppling till biologiska modeller och teorier, samt visa på enkelt identifierbara samband som rör människokroppens byggnad och funktion.²⁸

Studiehandledningsform: Efter lektionen.

Planering

De sidor som studiehandledaren ska gå igenom tillsammans med eleven handlar om matsmältningen. Mer specifikt förklaras hur maten sönderdelas och hur kroppen med hjälp av olika enzymer tar upp näringsämnen från maten. Detta ämnesinnehåll har ämnesläraren gått igenom övergripande under en tidigare lektion, men de kommer i helklass att fortsätta att tala om hur enzymer sönderdelar maten och att läsa läromedelstexten under den nästkommande lektionen.

Ämnesläraren och studiehandledaren har kommit överens om att studiehandledningen ska syfta till att gå igenom och repetera det centrala ämnesinnehåll som gått igenom i ämnesundervisningen. Eleven förväntas i första hand lära sig att förstå och kunna uttrycka ämnesinnehållet på sitt modersmål/starkaste skolspråk, och i andra hand att förstå och kunna uttrycka ämnesinnehållet på svenska.

Genomförande

1. För att veta hur grundlig hon behöver vara i genomgången av läromedels-textens innehåll, ber studiehandledaren först eleven att på sitt modersmål/starkaste skolspråk, detaljerat förklara hur maten sönderdelas och hur kroppen tar till sig näring från maten.
2. Därefter poängterar studiehandledaren att de för att förklara hur maten sönderdelas och hur kroppen tar till sig näring från maten på ett stegvis naturvetenskapligt vis behöver utgå från de olika faser som ingår i processen, och som eleven kan titta på i läromedelsbilden, det vill säga munnen, magsäcken, tolvfingertarmen, tunntarmen och tjocktarmen. Vidare förklarar studiehandledaren att de behöver använda ord som gör förklaringen precis som till exempel ”maten tuggas”, ”maten sväljs”, ”näring tas upp” och ”vattnen suggs upp”. Studiehandledaren uppmärksammar eleven på användningen av passiv form, som visar att det är matsmältningsprocessen som är i fokus inte vem som tuggar, sväljer och så vidare. För att veta vilka ord och uttryck eleven behöver använda för att uttrycka just matsmältningsprocessen förut-sätts att studiehandledaren är insatt i ämnet.
3. Studiehandledaren använder och förklarar flera ord, både på elevens modersmål/starkaste skolspråk och svenska, under det att hon detaljerat och stegvis förklarar händelseförloppet med hjälp av bilden i läromedlet. Studiehandledaren är då noga med att eleven förstår, säger och skriver upp de ord som behövs för att förklara ämnesinnehållet, samt att eleven ställer frågor på det som hon ännu inte riktigt förstår eller kan uttrycka.
4. Studiehandledaren ger därefter exempel på hur flera av orden kan relateras till varandra. Hon ber sedan eleven att tala om vad som är gemensamt för de ord som studiehandledaren grupperat:
 - ▶ munnen, magsäcken, tolvfingertarmen, tunntarmen, tjocktarmen (matens väg går via dessa kroppsdelar/organ)
 - ▶ saliv, magsaft, galla, bukspott, tarmsaft (vätskor som sönderdelar maten)
 - ▶ sönderdela, finfördela, nedbryta (ord som förklarar hur maten delas sönder)
5. Därefter ombeds eleven att stegvis förklara, på elevens modersmål/starkaste skolspråk eller via transspråkande, hur maten sönderdelas i magen och hur kroppen tar upp näring från maten. Återigen utgår den sekventiella förklaringen från bilden i läromedelstexten och eleven berättar utifrån de bestämda faserna vad som händer i kroppen. Studiehandledaren ställer frågor på det som eleven uttrycker på ett oklart eller icke precist vis.
6. Därefter läser de den svenska läromedelstexten högt och eleven uppmanas att ställa frågor på det som hon inte förstår.
7. Till sist läser eleven instuderingsfrågorna högt på svenska (”Varför behöver maten sönderdelas?”, ”Vilka är de fem vätskor som bildas under matsmältningen?” och ”Hur tar tunntarmen upp näring?”). Eleven svarar muntligt på frågorna med hjälp av sina olika språkliga resurser.

Studiehandledning i biologi, Språkintröduktion på gymnasiet – läromedelstext och instuderingsfrågor

Den tänkta eleven går andra året på Språkintröduktion och ska ha studiehandledning i skolämnet biologi.

Elevens skolbakgrund: Eleven har goda ämneskunskaper i biologi från sitt ursprungsland som han kan uttrycka på sitt modersmål/starkaste skolspråk. Exempelvis kan eleven beskriva och förklara olika naturvetenskapliga processer och då använda naturvetenskapliga begrepp på ett korrekt vis. Eleven går nu sitt andra år på Språkintröduktion, och har varit i Sverige i snart två år. Elevens kunskaper i svenska har utvecklats relativt fort och han kan redan en del ämnesspecifika begrepp i biologi men behöver stöttning med att använda dem i meningar och texter.

Studiehandledningens mål och konkreta uppgift: Eleven ska lära sig att på svenska uttrycka hur maten sönderdelas och hur kroppen med hjälp av olika enzymer tar upp näringsämnen från maten. Den konkreta uppgiften innebär att studiehandledaren tillsammans med eleven, ska läsa och tala om läromedelstexten "Matsmältningen". Studiehandledaren ska också stötta eleven att skriftligen besvara de instuderingsfrågor som ställs till läromedelstexten.

Styrdokument: Eleven ska lära sig att dra slutsatser med viss koppling till biologiska modeller och teorier, samt visa på enkelt identifierbara samband som rör människokroppens byggnad och funktion.²⁹

Studiehandledningsform: Efter lektionen.

Planering

Det ämnesinnehåll som behandlas i läromedelstexten har gåtts igenom av ämnesläraren under en tidigare lektion. Klassen ska senare under terminen ha ett prov om människokroppen och eleven hoppas få ett godkänt betyg i biologi.

Ämnesläraren och studiehandledaren tror också att eleven, tack vare sina goda ämneskunskaper, ska få godkänt betyg i biologi. Emellertid behöver eleven en hel del stöttning för att förstå och kunna uttrycka det abstrakta, generella och objektiva ämnesinnehållet på svenska.

Genomförande

1. Studiehandledaren ber först eleven att på sitt modersmål/starkaste skolspråk, via transspråkande förklara så detaljerat som möjligt hur kroppen sönderdelar maten och tar upp näringsämnen från maten.

Studiehandledaren försäkras sig härmed om att eleven förstår och kan uttrycka denna process på sitt modersmål/starkaste skolspråk. Studiehandledaren är också noga med att eleven använder sig av det språk som gör att elevens "muntliga text" liknar en kronologisk förklaring, såsom tidsord (*först, sedan, efter det*) och orsakssamband (*så att, eftersom, för att*), samt att elevens förklaring är tillräckligt detaljerad och precis.

2. Före läsningen av texten visar studiehandledaren hur texten är strukturerad. Han säger att läromedelstextens första stycke består av en inledande del, som presenterar vad som ska komma längre fram i texten ("På bilden till vänster finns..." och "Vi ska följa matens väg genom systemet") och att det därefter följer en *sekventiell förklaring*, som förklarar hur kroppen sönderdelar och tar upp näringsämnen från maten. Den sekventiella förklaringen uttrycks med tidsord ("*Efter 2–4 timmar...*"), tidskonjunktioner ("*När nedbrytningen är avslutad...*"), siffor (1–4,) och klockslag (15.01). Sist nämns att det finns en stor bild som visar matens väg.
3. Eleven läser igenom läromedelstexten högt på svenska, vilket kan visa hur bekant eleven är med läromedelstextens språk- och ämnesinnehåll.
4. Därefter närläser studiehandledaren texten. Detta innebär att en mening läses i taget och att studiehandledaren till exempel uppmärksammar ämnesspecifika ord (stärkelse, enzym), akademiska ord (pressas, förs), ovanliga vardagsord (sugs upp, sväljer), ord som både kan ha en vardaglig och ämnesspecifik betydelse (reaktion, kanal, vattnas) samt nominaliseringar (nedbrytning, sönderdelning) som kan behöva "packas upp". Under den gemensamma läsningen uppmanas eleven att ställa frågor på det som han inte förstår och att anteckna i texten. Mening för mening arbetar de sig igenom läromedelstexten.
5. Eleven läser åter texten högt.
6. Slutligen tar sig eleven an instuderingsfrågorna ("Varför behöver maten sönderdelas?", "Vilka är de fem vätskor som bildas under matsmältningen?" och "Hur tar tunntarmen upp näring?"). Med studiehandledarens stöttning och läromedelstextens formuleringar skriver eleven ner svar på frågorna på svenska.

Avslutande kommentarer

I denna artikel har det getts några exempel på hur studiehandledare kan arbeta för att stärka elevers språk- och kunskapsutveckling. Vidare har det visats hur transspråkande kan vara en viktig del i detta arbetssätt och hur studiehandledning kan organiseras för att möta olika elevers behov. Syftet med artikeln har varit att ge studiehandledare några verktyg som de kan använda i sitt arbete. Naturligtvis kan studiehandledning även bedrivas på en mängd andra sätt, vilka också kan stärka elevers språk- och kunskapsutveckling.

Här följer tips på vidare läsning som har relevans för språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt i studiehandledning. Med samarbete, ett explicit språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt och transspråkande kan våra elever komma långt och lyckas bättre med sina studier.

Tips på vidare läsning

Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.

Svensson, G. (2017). *Transspråkande i praktik och teori* (Första utgåvan ed.). Stockholm: Natur & Kultur.

Sheikhi, K., & Ucar, T. (2018). *Studiehandledning för flerspråkiga elever*. Stockholm: Gothia Fortbildning AB.

Wiksten, M. & Kindenberg, B. (2015). *Språkutvecklande SO-undervisning: Strategier och metoder för högstadiet* (Första upplagan ed.). Stockholm: Natur & Kultur.

Wiksten, M. & Kindenberg, B. (2017). *Språkutvecklande NO-undervisning: Strategier och metoder för högstadiet* (Första upplagan ed.). Stockholm: Natur & Kultur.

Referenslista

- Baker, C. (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (5th ed.). Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Christie, F. (2012). *Language education throughout the school years: A functional perspective*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.
- García, O. (2009). *Bilingual Education in the 21st Century*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- García, O., & Li Wei. (2014). *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Lindberg, I. (2007). Forskning om läromedelsspråk och ordförrådsutveckling. I I. Lindberg & S. Johansson Kokkinakis (Red.), *OrdL. En korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år* (s. 13–60). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutet för svenska som andraspråk.
- Paulsrud, B., Rósen, J., Straszer, B., & Wedin, Å. (Eds.). (2018). *Transspråkande i svenska utbildningssammanhang*. Lund: Studentlitteratur.
- Reath Warren, A. (2016). Multilingual study guidance in the Swedish compulsory school and the development of multilingual literacies. *Nordand*, 11(2), 115–142.
- Schleppegrell, M. J. (2004). *The Language of Schooling. A Functional Linguistics Perspective*. New York and London: Routledge.
- SFS 2010:800 *Skollagen*.
- SFS 2010:2039 *Gymnasieförordningen*.
- SFS 2011:185 *Skolförordningen*.
- Skolverket. (2015). *Studiehandledning på modersmålet*. Stockholm: Skolverket. Hämtad 2019-09-13 från <https://www.skolverket.se/publikationsserier/stod-material/2013/studiehandledning-pa-modersmalet>
- Skolverket. (2018). *Kartläggning av nyanlända elevers kunskaper*. Stockholm: Skolverket. Hämtad 2019-10-17 från <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/bedomning-i-grundskolan/bedomning-av-nyanlandade-elevers-kunskaper-i-grundskolan/kartlaggningsmaterial-for-nyanlandade-elever-i-grundskolan>

- Skolverket. (2019). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Reviderad 2019. Stockholm: Skolverket. Hämtad 2019-07-17 från <https://www.skolverket.se/publikationsserier/styrdokument/2019/laro-plan-for-grundskolan-forskoleklassen-och-fritidshemmet-reviderad-2019>
- SOU 2019:18 *För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering. Modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål (SOU 2019:18)*. Stockholm: Utbildningsdepartementet. Hämtad 2019-09-13 från <https://www.gov.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2019/05/sou-201918>
- Williams, C. (1994). *Arfarniad o ddulliau dysgu ac addysgu yng nghyd-destun addysg uwchradd ddwyieithog [Utvärdering av undervisning och lärande i tvåspråkiga gymnasieskolor]*. Bangor, Wales: University of Wales.

Utgiven av Skolverket 2019